

DET KÖNSBUNDNA SPRÅKETS SOCIALA PRODUKTIONSVILLKOR

Mia Panisse

Franska, Institutionen för språk och kultur, Åbo Akademi
mpanisse@abo.fi

Historiska, sociala och språkliga mekanismer vidmakthåller en struktur som befäster en könslig uppdelning, som medför att tanken om kvinnans mindre värde fortfarande syns i t.ex. lägre lön. Barnet insocialiseras i familjen och skolvärlden till uppfattningen att vissa aktiviteter och företeelser är förbundna till endera könet. Det lär sig också att de sociala villkoren kring språklig produktion är könsrelaterade: dels talar vuxna inte med samma röstläge till flickor och pojkar, dels tillhandahåller inte det forum klassrumsoffentligheten utgör samma uppsättning regler för bägge könen. Språket är det verktyg med vilka betydelser både reproduceras och transformeras. Kvinnor och män använder inte nödvändigtvis språket på samma sätt. Språket genomsyras av strukturer och semantiska kategoriseringar som framhäver den androcentriska världsbilden och dominansen. Eftersom språket förmedlar den omkringliggande verkligheten, är det ur ett angreppssätt som betonar jämlikhet viktigt att klarlägga vilka språkets funktioner är sedda ur ett socialt förankrat könsperspektiv.

Nyckelord: tal, samhällsstruktur, skola, kön

1. INLEDNING

Språket används av två olika biologiska kön i en social kontext som präglas av historiska konstanter. Därför kan man inte, även vid en fokusering på en enda faktor – språkets funktion – bortse från de övriga, eftersom varje element existerar och låter sig definieras endast i sitt förhållande till de två övriga, som i sin tur existerar och definieras blott i relation till den första. Dessa tre faktorer –

kön, samhälle och språk – skrivs in i en serie av historiska, sociala, politiska, ideologiska och kulturella determinanter, som vävs in i varandra och vars progression och evolution i tiden inte låter sig lätt fångas.

Vi lever i ett samhälle som präglas av att kvinnor är underordnade och män är överordnade. Därför måste frågor kring kön, makt och språk ständigt synliggöras och fungera som utgångspunkt när frågeställningar kring maktrelationerna mellan könen i samhället och i dess institutioner dryftas i en ansats att, via en målmedveten betoning på genusperspektiv, åstadkomma en verklig jämställdhet mellan könen.

Uppfattningarna om könsrollerna sitter djupt inrotade i oss alla. Könet organiserar

Adress för korrespondens:

Mia Panisse
Franska, Institutionen för språk och kultur
Fänriksgatan 3 A
20500 Åbo

fortfarande val av yrke, arbetsfördelning och maktbruk. I ett av världens mest jämlika länder får kvinnorna *de facto* i medeltal 20 % lägre lön än männen för samma arbete. Topposterna inom den offentliga förvaltningen och näringsliv innehas till största delen av män. Universiteten är inga undantag: vid till exempel Åbo Akademi är 80 % av alla professorer män. Det finns fakulteter – MNF och TF – där de manliga professorernas andel utgör 100 % (Kort om Åbo Akademi 2002).

De könsstereotyper som idag är förhärskande har sitt ursprung i männens föreställningar och uppfattningar om kvinnans väsen och samhälleliga ställning. Också språket innehåller och förmedlar den patriarkaliska världsbildens tankemodeller. Daghem, skola och universitet å sin sida bidrar till att göra flickor till offentliga tigare och pojkar till offentliga talare. Hur kommer det sig att reproduktionen av genushierarkier visar prov på en så häpnadsväckande beständighet? Inte nog med att den sexuella ordningen tycks vara konstant, man kan också fråga sig vilka de könsliga strukturer och de scheman genom vilka de uppfattas är och varför de tycks vara relativt oföränderliga. Vilka är de historiska, sociala och språkliga mekanismer som vidmakthåller den könsliga uppdelningens strukturer och för den etablerade ordningen så lätt vidare? I ett könsinriktat perspektiv, som tangerar den fenomenologiska, kan man fråga sig huruvida verkligheten är den samma för kvinnor och män och kan och har språket samma funktion hos de bägge könen när de gestaltar och verbaliserar sin verklighet? Och vilken roll spelar skolan och lärarna i en institutionalisering av könsinnebörder?

Utgångspunkten i denna artikel är tanken att språk och kön inte kan ryckas loss från varandra. Vi menar att de sociala sammanhang i vilka talet produceras inte är de sam-

ma för kvinnor och män och att dessa krav styr de respektive könen språkbruk och deras uppfattningar om sig själva och omvärlden. Artikeln omfattar flera perspektiv: efter en avstamp i en historisk överblick över hur genushierarkierna reproducerats går den vidare till en betraktelse över sociolingvistisk empiri kring barns föreställningar om vissa aktiviteter och föreställningar samt reflektioner kring flickors och pojkers vardagsverklighet i skolan. Dessa knyter an till frågeställningar kring ett könsbundet språk med hänvisning till en teoretisk kontext som tar fasta på språkliga strukturer och semantiska betydelser i beständigandet av könsbundna attityder.

2. ETT HISTORISKT REPRODUKTIONSARBETE FÖR DET MANLIGAS FÖRETRÄDE

Enligt Saarnivaara (1992) är kvinnans plats i historien mycket undanskymd, för att inte säga obefintlig. Männen har i de allra flesta kulturer utgjort den styrande gruppen och följaktligen har deras synsätt och åsikter inverkat på hela kulturens världsbild. Under många århundraden förklarade t.ex. filosofen – Aristoteles, Paulus, Tomas av Aquino, de franska Fénelon, La Rochefoucault, Montesquieu och Rousseau liksom Hegel och Nietzsche i Tyskland, för att endast nämna några – att skillnaderna mellan könen beror på skillnader i förmåga. Jämförelserna gjordes till kvinnans nackdel, det var hon som skapades av mannen (Paulus), som var inställsam (La Rochefoucault) och skulle förljuva mannens liv (Nietzsche) och om vilken man inte med säkerhet kunde uttala sig huruvida hon hade en själ (Montesquieu).

Kvinnans situation under historien har varierat kraftigt under olika tidsepoker och i skilda kulturer (Utrio 2000). Trots detta vi-

sar till exempel en översikt över den europeiska familjens historia att även under perioder då kvinnan vunnit större ekonomisk självständighet, har hennes roll och status fortsättningsvis definierats utifrån ett manligt synsätt och en manlig norm som åberopat i synnerhet de biologiska skillnaderna: kvinnans roll har varit och förblivit att föda och ta hand om barn.

Man kan ställa sig frågan, med Bourdieu (1998), hur det kommer sig att det symboliska systemet som är organiserat enligt principen om det manligas företräde har kunnat överleva de djupgående förändringarna i könsbundna produktionsaktiviteter och i den könsbundna arbetsfördelningen som under i synnerhet 1900-talet ägt rum. Hur kan man förklara att strukturen och logiken, som får en historisk konstruktion att se ut som en naturlig essens, tycks beständig och stadfast i en evig natur?

Bourdieus svar lyder (1998) att denna genusuppdelning, som är en produkt av ett historiskt arbete för att föreviga, kan förstås genom ett rekonstruktionsarbete kring historien om den manliga dominansens objektiva och subjektiva strukturer som oavslutligt ägt rum och som möjliggjort att den manliga ordningen oavbrutet reproducerats genom olika tidsåldrar. Reproduktionsarbetet för kvinnans underordning har genom historien säkerställts av familjen, kyrkan, staten och skolan, varav familjen säkerligen spelat den största rollen: det är det första stället där barnet erfar den könsliga arbetsfördelningen, som rätten garanterar och dessutom skrivit in i språket i form av lagar och förordningar.

Enligt honom har kyrkan, totalt behärskad av patriarkala värden, genomsyrats av en djupgående antifeminism och varit en auktoriserad återskapare av en pessimistisk syn på kvinnan och kvinnlighet. Denna dominans har även verkat genom språket, dvs.

genom att den med hjälp av symboliken i de heliga texterna ständigt fört vidare dogmen om kvinnans underlägsenhet. Staten har stadfast och förstärkt det privata patriarkatets föreskrifter och förbud genom att skriva in dem i de institutioner som har till uppgift att förvalta och reglera familjeenhetens vardagstillvaro och som kommer till uttryck i den statliga struktur som reproducerar den arketypiska uppdelningen i kvinnligt och manligt. Bourdieu pekar på det faktum att även skolan fortsätter att överföra de grundläggande antagandena i den patriarkaliska föreställningen som baserar sig på homologin mellan förhållandet man/kvinna och i antagandena om dess egna hierarkiska, sexuellt konnoterade, strukturer mellan olika ämnen, fakulteter och specialiteter.

3. SKOLANS OCH SPRÅKETS BETYDELSE VID BARNETS INSOCIALISERING TILL KVINNA OCH MAN

Vad menas då med genusuppdelning, hur tar den sig språkliga uttryck bland barn och unga i skolan och hur medvetna är lärarna om att skolan bidrar till att upprätthålla en beständighet i könsmaktförhållandena?

Kvinnor och män är könsvarer; inget neutralt kön ges. Med könsroller avser man (Saarnivaara 1992) de normer och förväntningar som i olika kulturer ställs dels på kvinnor, dels på män på grund av deras kön. Könsrollerna varierar beroende på kultur och tidsepok och i varje kultur förknippas man vissa stereotyper med könsrollerna. En stereotyp innebär att vissa drag, bruk, förväntningar eller en förmåga förknippas med en människa på grund av hennes tillhörighet till en grupp, oberoende av hennes individuella karaktärsdrag. Könsstereotyper innebär att man har olika uppfattningar om vilka

roller och funktioner som lämpligast hör till människan på grund av hennes kön. Barnets socialisationsprocess innebär att det tillägnar sig de tänkesätt, beteendenormer, modeller och rutiner som samhället upprätthåller och gör dem till en del av sin personlighet.

Undersökningar visar (Einarsson 1981, Hultman 1981) att en del av de könsskillnader som kommer fram i olika test med barn kan härledas ur könsföreställningar som befästs redan före skolstarten. Språkliga associationstest på högstadiet och gymnasiet visar att barn och unga har klara könsrolls-föreställningar redan innan de inleder sin skolgång. I ett försök ville Einarsson (1981) klargöra vilka dessa föreställningar är. Utgångspunkten i tankegången var att det är intressant att barn kan förknippa föremål och även andra ord som t.ex. *över* med det ena eller andra könet och att denna könstillskrivning varierar med åldern.

Totalt testades 164 barn i tio olika förskolor. Barnens ålder var i genomsnitt 5,5 år. Experimentet utfördes som ett ordassociationstest, där försöksledaren läste upp 23 bjudord för ett barn i taget och antecknade om barnet valde att förknippa det med *hon* eller *han*. Resultatet gav vid handen att barnen i förskola med stor samstämmighet associerade ord som *läppstift* (157 barn) och *docka* (147) med det kvinnliga könet och *lastbil* (152) och *gevär* (152) med det manliga. Till det kvinnliga hänfördes även uttryck som *pratar fint* (141), *tycker om små barn* (132), *sjunger* (125), *gnäller* (105) och *sitter tyst i skolan* (101). Ord och uttryck som *svärod* (143), *bråkar* (138), *tävlar* (132), *spottar* (121), *smutsig* (117), *karta* (122), *talat högt* (119), *är rolig* (95) och *över* (81) förknippades med det manliga. Man kan utgå från att barnens associationer speglar vuxen-världen. Det är den modell av arbetsfördelning som råder mellan föräldrarna som för barnet in i könets ordning.

Experiment visar också hur lärare ändrar rösten vid tilltal till flickor och pojkar och hur vuxna har vissa förväntningar på hur lärare vanligen talar till respektive kön. I ett försök utfört av Hultman (1981) skulle ett antal personer lyssna till en lärares tal och bedöma huruvida talet riktades till en flicka eller pojke. Det kom fram att röstbedömarnas åsikter på dimensionen *fast : mjuk röst* väl överensstämde med lärarens beträffande den tilltalades kön: fast röst innebär tal till pojke, mjuk röst tal till flicka. Ur testet framgick att det finns någorlunda enhetliga förväntningar på hur man talar till flickor respektive till pojkar: prosodin har en avgörande betydelse för försökspersonernas bedömningar av vilket kön en röst riktas till. Andra experiment stöder dessa antaganden (Hultman 1981).

Hultman påpekar att några kommentarer säkert gör sig gällande här: att lärare behandlar elever olika beroende på kön är inte så märkvärdigt om man håller i minnet att flickor och pojkar kommer till skolan som könsvarer och att elever och lärare således inte möts som könsneutrala individer och att språk, språkvanor och språkbruk utvecklas i samspel mellan människor. Eftersom språkformen präglas av den person meddelandet är riktat till är det delvis naturligt att lärare speglar elevens beteende och kön.

I en studie utförd i de svenskspråkiga skolorna i Åbo (Panisse 2002) kommer det däremot fram att lärarna inte endast främst är inriktade på att ge eleverna ett individualiserat bemötande, utan att de i många fall inte heller känns vid tanken att de skulle ha skilda förväntningar på de olika könen. Över hälften av de lärare som svarade på en enkät om uppfattningar kring genusfrågor i undervisningen säger att man inte kan hänföra ett visst beteendemönster till flickor eller pojkar därför att alla är individer – bortsett från kön. Det tycks således vara möjligt att fri-

koppla individualiteten från kön. Också när det gäller frågan om lärarna aktivt arbetar med könsroller i klass svarar över hälften att de inte gör det. Tilläggen till svaren lyder: *Jag försöker hjälpa eleverna individuellt!* och *Nej jag arbetar med individer* (Panisse 2002 : 27). Kan man av detta dra slutsatsen att lärarna inte reflekterar över att de är med om att upprätthålla ett förvrängt könsdifferentieringsmönster och är det möjligt att behandla könen lika samtidigt som man försöker se varje elevs individuella särdrag? Och finns det skillnader i samspelet mellan kvinnliga elever och manliga lärare, manliga elever och kvinnliga lärare och situationer där elev och lärare är av samma kön? Om svaret är ja, vilka är då dessa? Hur inverkar elevers och lärares ålder på språkformen i samtalsituationen? Hur korrelerar språkanvändningen med elevens och lärarens åldrar och vilken roll spelar läraren i barnets konstruktion av sin könsrollsuppfattning senare i livet? Hur inverkar den kulturella bakgrunden på samspelet? Här kan ju dessutom skillnaderna mellan olika länder vara markanta.

Studier inom skolvärlden visar även att pojkar får två tredjedelar av uppmärksamheten i klassrummet och att flickor som får mer än en tredjedel av uppmärksamheten anses dominant (Einarsson och Hultman 1984). Andra experiment visar att, i motsats till vad som kom fram i Åbo-studien, lärarna har olika förväntningar på flickor (Molloy 1992). Det råder även skillnader i talaktiviteten under lektionerna. Flickorna får taltur efter att ha markerat, pojkarna tar ordet eller läraren ger dem ordet utan att de bett om det.

Enligt Einarsson och Hultman (1984) finns det likaså olikheter i flickors och pojkars sätt att kommunicera: pojkar berättar dramatiskt om spännande händelser; idén med berättandet är inte de egna erfarenheterna, som kanske utgör utgångspunkten,

utan viljan att överraska. Flickorna, å sin sida, betonar i sina berättelser de egna känslorna och erfarenheterna. I låg- och högstadiet uppskattas flickornas sätt att kommunicera, men i gymnasiet börjar man använda en skolkod som understryker objektivitet, logik och rationalism och då är flickornas sätt att kommunicera plötsligt inte längre legitimt, dvs. den passiva åskådarroll som flickorna intagit genom hela grundskolan, blir senare en belastning för dem. Einarsson och Hultman fann att pojkarna i gymnasiet dominerade under debatter, njöt av debattstriden, medan flickorna gjorde sina inlägg osäkert och pliktskyldigast. Man refererade till pojkarnas inlägg, instämde eller invände mot dem. Flickornas åsikter förbigicks med tystnad, oberoende av vilken åsikt hon företrodde. Den sociala utbildning skolan bjuder och de krav den dolda läroplanen ställer är inte de samma för flickor och pojkar. Kraven på skolanpassning är inte de samma: pojkar tilläts mera friheter i ord och handling, medan flickorna får mindre svängrum.

Olika undersökningar visar att maktobalansen förs vidare från klassrummet till den högre utbildningen (Genusperspektiv i grundutbildningen, Linköpings universitet, 1999). Rapporten pekar på att studievillkoren är olika för kvinnor och män. Till exempel, säger man i rapporten, visar en redogörelse som belyser teknologernas studiesociala situation vid de flesta tekniska högskolor i Sverige att kvinnorna upplever större stress inför tentamina och att de har högre krav på sig själva. Detta förklaras med att kvinnorna tror att de måste prestera bättre för att hävda sig i den mansdominerade miljön.

4. SPRÅKLIGA STRUKTURER OCH DESS INNEHÅLLSMÄSSIGA BETYDELSER

I barnets och den ungas socialisationsprocess spelar språket en avgörande roll. Eftersom männen innehaft beslutandemakten både inom privatlivet och inom det ekonomiska och politiska livet är det naturligt att de även haft makten att namnge företeelserna i omvärlden. Detta är orsaken till att språket genomsyras av strukturer och innehållsmässiga betydelser som framhäver den manliga dominansen. Detta sakförhållande syns både i språkanvändningen, språkets struktur liksom i dess innehållsmässiga betydelser (Spender 1982).

4.1 Språkanvändning

I en serie franska studier (Irigaray 1990) ombads kvinnor och män i olika försöksgrupper att bilda meningar med orden 1) *robe-se-voir* (klänning-sig-se), 2) *se* (sig) och 3) *ennui-lui-dire* (bekymmer-åt henne/honom-säga). Meningar som kvinnor bildade av orden i den första gruppen kunde vara: *Hon har tagit på sig sin vackraste klänning för att synas*, *En kvinna i klänning är en kvinna som syns* (kvinnan ser sig genom den andras blick), medan meningar bildade av män kunde lyda: *Kvinnan som bar en så vacker klänning i morse kom ut på balkongen för att se solen stiga* (situation där kvinnan blir sedd av mannen). Med det reflexiva pronominet *sig* bildade kvinnor oftare meningar som refererade till män än till kvinnor: *Han tvättar sig* och *Han tittar på sig själv*. När det slutligen gällde att bilda meningar där det könsommarkerade dativa pronominet *lui* ingick, bildade kvinnor meningar som t.ex. *Jag skulle berätta för honom att han har bekymmer*, *Han säger till honom att han har ett bekymmer*, dvs. kvinnan skingrade oftare dubbeltydigheten kring *lui* till förmån för *honom*

än till förmån för *hennes*. Män, å sin sida, bildade meningar i stil med: *Han säger till honom att han har bekymmer*, dvs. de refererade inte lika ofta till det andra könet som till sitt eget.

Ur sina studier kring den kvinnliga och manliga språkanvändningen drar Irigaray följande slutsatser (1990: 64):

- 1) i sitt tal betonar kvinnorna mycket mera det andra könet, medan män refererar till sitt eget kön;
- 2) kvinnor intresserar sig överlag mera för de andra, vilket tar sig uttryck i det större antalet transitiva verb med en levande person som objekt eller i användningen av prepositioner som beskriver en relation till en annan människa, t.ex. *avec* (med);
- 3) kvinnorna intresserar sig mycket mer för platsen; hon är nära saker, nära andra;
- 4) kvinnorna intresserar sig mycket mera för egenskaper hos människor, för beskaffenheten hos saker och deras tal innehåller fler adjektiv och adverb än männens;
- 5) kvinnorna intresserar sig mer för nuet (*présent*) och framtiden (*futur*), männen för det förflutna; och slutligen
- 6) kvinnorna är mer uppmärksamma på det innehåll som ska förmedlas.

Däremot hävdar Tainio (2001) att kvinnor och män som talar samma språk också innehar samma lingvistiska kompetens. Hon menar att, även om individerna i sitt tal strävar efter att uppfylla sina egna mål, kan de göra det endast med hjälp av det språk, i den kultur och i den könsmaktsstruktur som de lärt sig relatera till. Av sina empiriska studier drar hon slutsatsen att kvinnor och män i lika hög grad behärskar en mångfald språk-

liga strategier med vilka de i en diskussion kan föra fram stereotypa könsbundna attityder och beteendemönster. Det intressanta är, enligt henne, att bägge könen för fram det könsmarkerade i enlighet och på de villkor som varje enskild samtalssituation kräver: även om man t.ex. i allmänhet anser att kvinnor är de som visar sina känslor, verkar det som om det ibland också skulle ligga i männens intresse att framhäva samma egenskap. Analysen ådagalägger det faktum att både kvinnor och män behärskar både kvinnliga och manliga samtalsstilar och på så sätt kan antingen framhäva eller annullera en stereotyp som följer med könet eller med en faktor som kan hänvisas till en annan kategori, t.ex. ålder. Den fråga som föds ur hennes analys lyder sålunda: vilka ideologiska, politiska eller andra ändamål tjänar en betoning av missförstånd eller könsbundna skillnader?

4.2 Språkets struktur

Beträffande språkets uppbyggnad används i många språk med grammatikaliskt genus den maskulina formen som grundform och det är den maskulina formen som neutraliserats semantiskt. Även i detta fall kan vi låna exempel från franskan: man talar om 'substantivens femininbildning' och ger reglerna för 'adjektiv med avvikande femininbildning'.

Även om svenskan och finskan inte delar ett dylikt genusbruk, existerar en motsvarande ordbildning i dessa språk. Tidigare användes yrkesbeteckningar som *läroarinna* och *opettajatar* eller *sångerska* och *laulajatar*. Numera har man i de flesta fall övergått till mera neutrala beteckningar, men ordet kvinnlig förekommer fortsättningsvis för att betona det feminina: en kvinnlig jurist, en kvinnlig läkare eller i finska naispuolinen lääkäri, naisopettaja. Om motsvarande uttryck för att markera könstillhörighet inte används om män kan de anses vara diskriminerande.

4.3 Semantik

En semantisk neutralisering innebär att den maskulina formen av ett ord används generiskt så att den passar en individ oberoende av kön. Både i svenska och engelska betyder *man* inte bara 'karl', 'äkta man', 'gemål', 'partner' utan inbegriper även betydelsen 'jag'; 'en annan', eller den neutrala användningen för 'person', 'människa': *man ska leva som man lär* eller *man needs food and water*. Man (!) talar även om t.ex. förtroendemån och jämställdhetsombudsman. I svenska finns ett stort antal uttryck där *man* får representera bägge könen: *på tu man hand, per man*, osv.

Många ord och uttryck har en konnotativ innebörd med en bibetydelse av 'manlig'. Så är exempelvis fallet när vi talar om 'de unga förarna' som kör vårdslöst i trafiken eller när vi ombeds beskriva stereotyperna för nationalitetsorden: finländare och svenskar, för att inte tala om engelsmän och fransmän – och landsmän – där själva ändelsen – män styr tankarna. I engelska hittas många ordpar där den maskulina formen är den neutrala, medan den kvinnliga motsvarigheten genomgår en nedvärdering, t.ex. *governor/governess* (styresman, ledare/guvernans, lärarinna), *master/mistress* (herre/älskarinna) eller *tramp* (hemlös man/lättfotad kvinna) (Cameron 1996). Den semantiska regeln som gör att *man* upplevs som det neutrala utan att egentligen alls vara det existerar även i svenska: *mannen på gatan* står för gemenene man, uttryck som man kan jämföra med *kvinnan på gatan* och den del av mänskligheten som här refereras till.

Att det är den androcentriska världsbilden som genomsyrar språket kommer även fram i pejorativa semantiska kategoriseringar som finskans *akkavalta* och *hamevalta*, som betecknar en föreställning om att kvinnan ur mannens synvinkel på ett felaktigt sätt fått en maktposition hon inte förtjänar eller kla-

rar av och i de uttryck som beskriver en ogift person: en kvinna är *gammalpigga*, en man *ungkarl*. De egenskaper som tillskrivs kvinna och man i ordböcker skiljer sig också från varandra. Den första betydelsen för *femme*, kvinna, i *Le Petit Robert* (1996) lyder i översättning: 'mänsklig varelse förmögen att föda barn', medan *homme*, man, definieras som 'varelse (manlig eller kvinnlig) som tillhör den mest utvecklade djurrasen på jorden'. Vid en uppräknig av mannens/människans egenskaper nämns bl.a. förmågan till abstraktion och generalisering, men ingenting om mannens förmåga att avla barn. *Les hommes* refererar till hela mänskligheten.

Verkligheten speglas i språket. Därför är den manliga dominansen i språket märkbar på många plan. Mängden maskulina och feminina ord visar på språkets maskulinitet: de feminina ordens (kvinna, flicka, syster) semantik och fraseologi är tre gånger mindre än de maskulina. Det finns dock ett område där de förra har överväldigade majoritet: det gäller områden som har att göra med den kvinnliga sexualiteten. I engelskan finns över 500 ord som betyder prostituerad kvinna och t.ex. i Svensk slangordbok finns för ordet kvinna en stor mängd uttryck, som framhäver sexualiteten som hennes främsta egenskap (Saarnivaara 1992). Det finns även fler ord för att såra kvinnan än mannen (detta gäller särskilt termer som hänför sig till sexualiteten), ord som beskriver kvinnors kroppsdelar är mer tabubelagda och en hel ordgrupp som beskriver kvinnan som ett sexuellt byte (liha, kinkku, panopuu) saknas för männen (Cameron 1996).

Vi kan fråga oss hurvida dylika betydelser i språket och deras definitioner i ordböcker kan anses vara deskriptiva och normativa. Inom lexikografin har det uppstått ett visst motstånd till att ordböcker så tydligt avspeglar en manlig uppfattning och analys av verkligheten och företeelser, detta är t.ex. *A*

Feminist Dictionary (Kramarae and Treichler, 1985) ett tecken på.

Ett uttryck för missnöje över den androcentriska världsbilden kan också *Le XXe siècle des femmes* (1989) anses vara. Det är ett voluminöst franskt uppslagsverk som har som mål att lyfta fram den roll kvinnan haft i historien och som i många 'vanliga' verk förblir undanskymd. Bokens uppkomst förklaras med att kvinnan, för att kunna behärska nuet och planera framtiden, behöver kunskap om sin plats i historien. Hittills har där funnits en vit fläck.

5. SLUTORD

Språket är inlagrad i historiska och sociala praktiker. De principer som ligger till grund för könsuppdelningen idag är sprungna ur en historisk och social process som det är svårt att bryta. Fortfarande står det manliga för det generiska, medan det kvinnliga inträder som det könsmarkerade. En underskattning av det kvinnliga kommer till uttryck i nedsättande attityder som reflekteras i språket. Trots att kvinnans ställning i ljuset av ekonomiska och sociala villkor förändrats, utgör hennes biologiska förutsättningar fortfarande en barlast och begränsning för vad hon anses kunna utföra utanför hemmet. Priset på hennes strävan till jämställdhet kan utläsas bl.a. ur skilsmässostatistiken.

I diskussionen kring jämställdhetsfrågor och språkets roll som förmedlare av stereotypier intar skolan en viktig plats. Därför är det angeläget att medvetandegöra både den undervisande personalen och eleverna om att skolan kan ses som ett könsmaktsystem. Studier som gjorts visar att ords semantiska innebörd i ett tidigt skede hos barn förknippas antingen med det ena eller andra könet. Andra forskningsresultat ger vid handen att flickor och pojkar inte talar på samma vill-

kor i klassrumsmiljön. Studier pekar också på att kvinnor och män skulle relatera på olika sätt till språket och att det finns skillnader i kvinnors och mäns självuppfattning och omvärldsuppfattning såsom de verbaliserar den.

Språket ingår i ett dialektiskt samspel med andra sociala praktiker så att de ömsesidigt konstituerar varandra. En kontextualisering av språkets funktioner innebär att relationerna mellan den könsbundna språkliga praktiken och den sociala könsordningen klarläggs.

BIBLIOGRAFI

- Bourdieu, Pierre. (1998). *La domination masculine*. Paris: Seuil.
- Cameron, Deborah. (1996). *Sukupuoli ja kieli. Feminismi ja kielentutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- Einarsson, Jan. (1981). *Bekömda ord i förskolan*. Malmö: Lunds universitet.
- Einarsson, Jan & Hultman, Tor, G. (1984). *Godmorgon pojkar och flickor. Om språk och kön i skolan*. Stockholm: Liber.
- Genusperspektiv i grundutbildningen. (1999). Linköpings universitet.
- Hultman, Tor. (1981). *Talar läraren till en flicka eller pojke? ett lyssnartest*. Malmö: Lunds universitet.
- Irigaray, Luce (red.). (1990). *Sexes et genres à travers les langues*. Paris: Grasset.
- Kort om Åbo Akademi. (2002).
- Kramarae, Cheris & Treichler, Paula. (1985). *A Feminist Dictionary*. Pandora.
- Le Petit Robert. Dictionnaire de la langue française*. (1996). Paris.
- Molloy, Gunilla. (1992). Makt och kön i klassrummet. I Reybekiel Bebs (red.): *Höga berg och djupa dalar: om förändring, förhoppning och framtid*, (s. 27-41). Stockholm: Stiftelsen kvinnoforum.
- Montreynaud, Florence (red.). (1989). *Le XXe siècle des femmes*. Paris: Nathan.
- Panisse, Mia. (2002). *Könsroller och jämställdhetsfostran i undervisningen*, Forskningsrapporter från franska och klassiska institutionen vid Åbo Akademi, 9.
- Saarnivaara, Marjatta. (1992). Kvinna och man – i går, i dag, i morgon. I Haataja, Anita, Lahelma, Elina & Saarnivaara, Marjatta, *Visst är det skillnad. En bok om jämställdhet*, (s. 67-97). Helsingfors: VAPK-förlaget, Utbildningsstyrelsen.
- Spender, Dale. (1980). *Man Made Language*. Routledge & Kegan Paul.
- Tainio, Liisa. (2001). Arkipuheen sukupuoli-jäsennykset, *Virittäjä*, 4.
- Utrio, Kaari. (2002). *Perhekirja. Eurooppalaisen perheen historia*. Hämeenlinna: Amanita.

THE SOCIALLY CONDITIONED PRODUCTION OF GENDER RELATED LANGUAGE

Mia Panisse

French Language and Culture, Åbo Akademi University

Mechanics related to history, society and language maintain a structure which consolidates a gender division, entailing the idea of women's lesser value. At an early stage children learn that the social conditions regulating speech production are not the same for women and men. School is an important factor in the process of consolidation of biased schemes for gender related differentiation. When discussing functions of language it is important to elucidate the relations between gender related communicative practice and the social order in which it takes place.

Keywords: speech, social structure, school, gender